

watqaparqayki? Kananqa kay pichikunalanami
yanaqāshunkipaq.

Tsayno nishqanpitashi runakunaqa kananyaqpis
kuyan pichi alqutaqa.

Tsay warmi wamranashi killaman tikrarqan.
Tsayshi kananyaqpis runakuna killataqa “mama
killa” nipäkun.

Achkaypa Wilapan

Quechua de Margos – Yarowilca – Lauricocha,
Huánuco

© 2018 Asociación Cristiana JAWCA
Pasaje San Mateo, Lote 05, La Esperanza – Amarilis
RUC: 20404799534
Huánuco – Perú – 2018

Ilustrador: Jhonet Rosales Córdova

Unayshi karqan pasaypa muchuy. Runakuna mikunanpaq imapis mana kaptinshi ñäpushpa rapralantana mikapäkurqan. Tsayshi juk wayicho pulan paqas höra warminta runa yachaylapa tapurqan kayno nir: —¿Maychötaq kanala kaykan tarikamushqä jarata ankarkunantsipaq?

Tsayno nishqanta mayar ishkay wamrakunaqa punuykashqanpita kayno nirqan: —¿Noqa rikaykämi kanalata, papä!

Tsawraqa tsayno nishqanpitashi warantin tutaqa warmi olqu wamrankunata shikraman winarkur qaqaman warkuykamurqan: — Qamkunaqa imatapis rikarkaykankichari ¿aw? — nishpan.

Tsaypitanashi qaqacho waqar warkarpaykaptin kiliksa pasaykänaq. Tsayshi wamrakuna qayakurqan kayno nir: —¿Tayta kiliksa, jorqaykalämay!

Nir qayakuptinshi: —
¿Apurädumi aywakuykä!
¿Qepäta, qepäta aywaykämun
tayta alqay! ¿Payta ruwakuy
jorqushunaykipaq! —nishpan
pasakurqan.

kawarikamunanpaq. Itsanqa ama watqapankitsu. Watqapaptikiqa manami kawarimunqatsu.

Tsayno nishpanshi Tayta Diosnintsiqa aywakurqan tsay wamrapita. Tsawraqa tardina kaptin tsay warmi wamraqa Diosnintsi nishqanta mana cäsukurshi cajón uchkulanpa turinta watqaykurqan.

Tsayno watqaykunanpaqshi turi malwanqa sharkuykarqanna. Tsayno watqaykushqanpitashi ishkay pichi alquman tikrakäkurqan. Tsaypita patsashi kananyaqpis pichi alqukunaqa runanöpis yarpayniyuq.

Tsawraqa Tayta Diosnintsi kutiykur rikaykunanpaqqa ishkay pichi alqukunalanashi kaykänaq. Tsayshi wamrataqa kayno nirqan: — ‘Ama watqankitsu’ niykaptiqa ¿imapaqtaq

Tsayno nishpanshi: —¡Uluymalapis, wallankalapis, shirakalapis kashaqchari! —nirqa jatunkaray qalanman chirapa chirapa ushakaqpaq tunimurqan. Tsaypita patsashi kananyaqpis runakuna shirakataqa achkay nipäkun.

3 6 8

Warmi wamranashi itsanqa chayarqan Tayta Diosnintsi kaqman. Tsaycho turi malwan imanöpa wanushqantapis wilapaykuptinshi Tayta Diosnintsiqa kayno nirqan: —Jatun iglesiacho kaykaq cajón rurilanman wichqaykushun tsaycho

Maylantanashi pasaykänaq ishkay alqaykuna. Tsayta rikaykurshi qayakärirqan: —¡Tayta alqay, jorqaykalämay! —nishpan.

Tsawraqa alqayqa nirqan: —¡Apurädumi aywakuykä! ¡Qepäta aywaykämuq ankata ruwakunki jorqushunaykipaq!

Tsaypita maylantanashi ankaqa tsaypa pasaykarqan. Tsawraqa wamrakuna qayakärirqan kayno nir: —¡Tayta anka, jorqaykalämay!

Niptinshi ankaqa nirqan: —Mikuyni ashiqmi apurädu aywaykä. Qepätami tayta wiskul aywaykämun. ¡Paytana ruwakuy jorqushunaykipaq!

Tsaypita maylantana rasunpashi wiskulqa tumaramurqan. Tsawraqa wamrakuna qayakärir-qan: —¡Tayta wiskul, kaypita jorqaykalämay!

Tsayno qayakuptinshi kayno nirqan: — Qamkunata jorqunäpaqraqshi tiempüpis kanqa. Kiküpis apurädumi aywaykä.

Tsaypita yanukuy intinashi condor tumaramurqan. Paytanashi qayakurqan kayno nir: —¡Tayta condor, jorqaykalämay!

Tsayno qayakuptinshi condorqa: —¡Juk tumayta tumaparkurmi rätula kutiramushaq! — nishpan pasakurqan.

Tsaypitaqa rasunpashi yapay tumaramurqan. Nirkurqa yaparir yaparir tumaparkurnashi warmi kaqta puntata jorqurqan juk pataman. Nirkurnashi kutirqan olqu kaqta jorqunanpaq. Paytapis yaparir yaparir tumaparkushpanshi jorqurqan panin kashqan kaq pataman.

Nirkurshi rikatsirqan juk machayta kayno nishpan: —Taqay machaylaman aywakäriy tsaycho täkunaykipaq. Tsaychömi kaykan mankapis, papapis, fusburuspis yanukäri naykipaq.

Tsawraqa tsay machaycho taykaptinshi juk tuta fusburusninqa ushakäkurqan. Tsawraqa: — Kananqa ¿ima ninawanraq yanukushun? —nir rikchakuykashqanchöshi karu machaychöqa yanqala qoshtaykämuqta rikarqan.

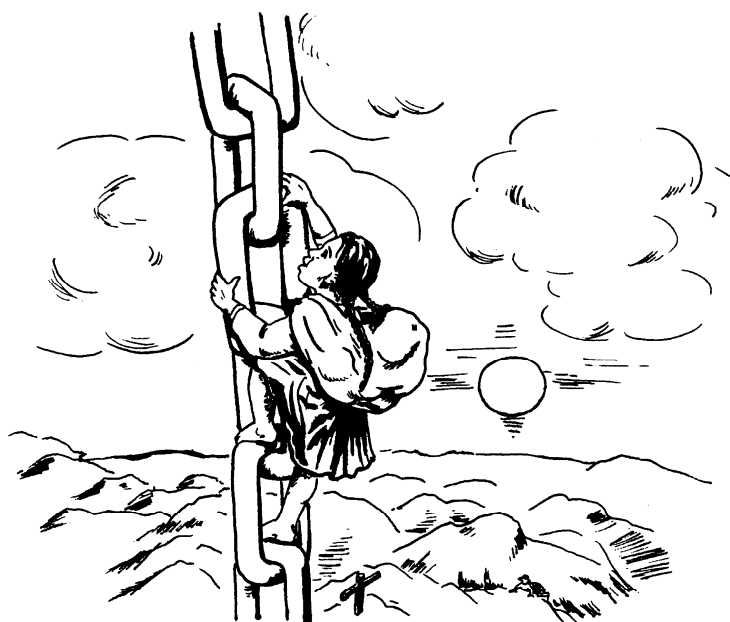
Tsayno manakuptinshi shipi waskata juk ukushnintawanshi kacharpamurqan. Nirkurshi achkaypis tsay shipi waskapa witsayta qalaykurqan. Tsawraqa ciëlu pulanman yaykuykaptinnashi ukushqa “kup kup, kup kup” nir shipita kupchuyta qalaykurqan. Tsaynashi achkayqa olqüparqan kayno nir: —¡Ukush! ¡Tayta Diosnintsipa qori cadinanta cuidädu kupchur!

Tsayno niptinshi ukushqa kayno nirqan: — ¡Manami, manami! ¡Unay awilä rupa tantan qoykamashqantami kupchukü!

Tsayno nishpan yaparir yaparirshi ukushqa kupchuykarqan. Tsawraqa yapayshi achkayqa ukushta olqüparqan: —¡Ukush! ¡Tayta Diosnintsipa qori cadinanta cuidädu kupchur!

Niptinshi ukushpis yapay nirqan: —¡Unay awilä rupa tantan qoykamashqantamari kupchukü!

Tsawraqa tsayno kupchuykashqanchöshi ukushqa elaqpita shipitaqa kupturiy kamunaq. Tsawraqa achkay shipin aptashqa altupita tunimushpanshi kayno nirqan: —¡Colchonta mashtay, wilka! ¡Colchonta mashtay, wilka, colchón jananman tunimunäpaq!

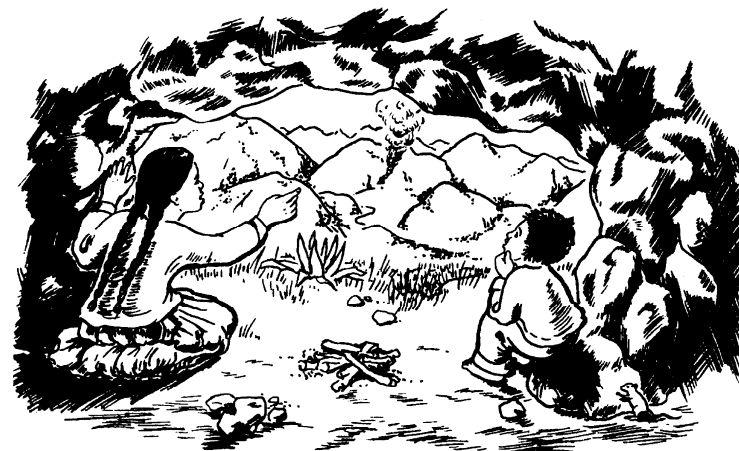

Tsay cadinapa altuta wamra witsaykaptinnashi achkaypis tsay cruz kaqman chayarqan. Tsayman chayaykurnashi paypis Tayta Diosta manakurqan kayno nir: —¡Tayta! ¡Qori cadinalaykita kacharpalämuy!

Tsawraqa Tayta Diosnintsiqa shipi waskalamatashi kacharpamurqan. Tsaywan achkay witsänapaq kaykaptinnashi Tayta Diosnintsiqa tsay shipitaqa kutitsikurkurqan.

Tsawraqa yapayshi achkayqa manakurqan: — ¡Tayta! ¡Qori cadinalaykita kacharpalämuy! — nishpan.

Tsaynashi warmi kaqqa turi malwanta nirqan: —Taqay machaychöqa pilapis tanqami. Maypapis mana aywaylapa kaylacho kaykanki. Noqa aywä rätula ninata manakaramushaq yanukunantsipaq.

3 2 8

Tsayman chayananpaqqa juk chakwanshi yanukuykänaq. Tsay chakwanqa karqan achkayshi. Tsawraqa tsay warmi wamraqa manakurqan: — ¡Ninalayki, awila! —nishpan.

Tsayno niptinshi achkayqa kayno nirqan: — ¡Wilkalaw, wilka! ¡Machulaw, machu! ¡Maychötaq karqayki?

Nishpanshi wamrata makalakurkur qaqlancho mutsarqan. Nirkurnashi tapurqan: —¿Kikilaykiku shamushqanki, wilka?

Tsayno niptinshi wamra kayno nirqan: — Manami kikilätsu kaykä, awila. Turi malwäwanmi kaykä. Payqa quëdamushqa washa machaylachömi. Noqalami shamushqä nina manakuq, fusburusni ushakashqa kaptin.

Tsayshi achkayqa kayno nirqan: —Numpatsu karumanqa ninata chayatsinki, hija. Apaykälaptiki-chari upipäshunki. Kaylacho täkunantsipaq ayway turikita pushamunki. Noqapis kikilämi kaycho täkü.

Tsayno niptinnashi wamraqa aywarqan turinta pushamunanpaq. Turin kaqman kutiykurnashi

3 5 8

Tsayyaqqa Tayta Diosnintsitashi wamraqa kayno nir manakuykarqan: —¿Tayta! ¿Qori cadinalaykita kacharpalämuy!

Tsayno yaparir yaparir qayakuptinshi ciëlupita Tayta Diosnintsiqa kacharpamurqan qori cadinanta.

Tsaypita karuta aywaykashqanchönashi juk condorwan tinkurqan. Paytapis tapukurqan kayno nir: —¡Tayta condor, tapukuläshayki! ¿Manaku rikalarqayki yoraq jakun aparishqa warmi wamra kaypa pasaqta?

Niptinnashi condorqa kayno nirqan: —Näqanami taqay punta cruz kaqcho qonqurparaykarqan.

Tsayno wilaptinshi achkayqa kayno nirqan condorta: —¡Qammi itsanqa ali runa kanki, tayta condor! ¡Tsayjinami tapukushqä! Manami pipis ‘rikämi’ nimashqatsu.

kayno nirqan: —¡Awilantsitami tarishqä! Pay kaqlamanshi aywakushun tsaycho täkunantsipaq.

Nirkurnashi turinta pushakurkur aywarqan achkay kaqman. Turi malwanta chayaykatsiptin achkayqa masraqshi kuyarqan kayno nir: —
¡Wilkalaw, wilka! ¡Machulaw, machu!
¿Maychötaq karqayki?

Nirkurnashi achkayqa ishkan wilkankunata qarapakurqan. Tsawraqa mikurkaykashqanchöshi wamrakunaqa papata seprayta mana puëdipäkurqantsu. Tsayshi awilantaqa kayno nipäkurqan: —¡Awila, manachaq papaqa chayashqatsu!

Tsayno niptinshi achkayqa kayno nirqan: —
Kayqa chayashqami kaykan, hïja.

Nishpanshi lapirqärirqan wamrakuna mikunanpaq. Tsay papakunaqa karqan qollushshi. Y kikin achkayqa lapirir lapirirshi mikurqan.

Tsay junaqqa kimsanshi kushishqa qoyarqan. Achkayqa masshi kuyarqan olqu kaq wamrata. “¡Wilkalaw, wilka! ¡Machulaw, machu!” nishpan qollushtapis lapiparqan mikunanpaq.

Tsaypita cénayta usharkurnashi achkayqa warmi wamra kaqta kayno nirqan: —Qamqa pununki altuschömi. Noqami punushaq pampacho olqu kaq wilkäwan qoñütsimānanpaq.

Tsawraqa patsa tsakarkuptinnashi punuqna yaykapäkurqan. Warmi wamra kaqqa mayaq mayaqlashi punuykarqan. Tsawraqa pulan paqaschönaqa turi malwanqa qapachakamurqan

Tsaypita pasar aywaykaptinnashi juk luychu takllanwan yapyaykarqan. Paytapis kaynöshi tapukurqan: —¡Tayta luychu, tapukulāshayki!
¡Manaku rikalarqayki yoraq jakun aparishqa warmi wamra kaypa pasaqta?

Niptinshi payqa nirqan: —¡Manami, manami pi pasaqtapis rikashqätsu!

Tsawraqa achkay ashliirshi kayno nirqan: —
¡Runapa oqan ushaylawan qamqa numpatsu rikankiman karqan!

Tsayno ashliptinshi luychuqa takllanwan tseqlapa mutuykurqan. Tsawraqa achkay:
“¡Tinkikay tseqla! ¡Tinkikay tseqla!” niptinshi tseqlanqa tinkikarqan.

Tsay uywakunatashi wamra ruwakurqan kayno nir: “Pipis tapukushuptikiqa ama wilaykulankitsu. Turi malwäpa tulunkunatami qeshpiykätsi”. Tsayno ruwauptinshi achkaytaqa mana pipis wilarqantsu.

Tsaypita pasar achkay aywaykaptinshi juk anka jamaraykarqan. Paytapis tapukurqan kayno nir: —
;Tayta anka, tapukuläshayki! ;Manaku rikalarqayki yoraq jakun aparishqa warmi wamra pasaqta?

Niptinshi ankapis: —;Manami, manami rikashqätsu! —nirqan.

Tsayno niptinshi achkayqa ashliir kayno nirqan: —;Runakunapa chipshanta rikchakushpayki qamqa numpatsu imatapis rikankiman!

Tsayno niptinshi ankaqa yawar yawar tawshir ushaykurqan.

kayno nir: —;Akachalaw, awila! ;Akachalaw, awila!

Tsaynashi paninqa altuspita kayno nimurqan: —;Imanaykulankitaq turiläta, awila?

Tsawraqa achkaynashi kayno nirqan: —Iskinta tsutapaptimi ‘akachaw, akachaw’ niykan.

Altusman witsänan escalärataqa achkayqa jorquriykurqanshi panin mana urämunanpaq. Tsaypitaqa yapayshi “;akachalaw!” nir mas fiyupana turinga qapachakamurqan. Tsayno yapay qapachakamuptinnashi warmi kaqqa: —;Imanaykulankitaq turiläta, awila? —nimurqan.

Tsaynashi achkayqa kayno nirqan: —
Punukänanpaq umanta aspipaykashqächömi qerinta aspiriykushqä. Tsaymi qapachakushqa.

Tsaypitaqa mana mayakaptinnashi “punukäkushqanami kanqa” nishpan paninpis punukurqanna.

Tsawraqa tsaka tsakala sharkurirnashi
achkayqa yanukuyta qalaykurqan. Yanukuykap-
tinnashi altuspita warmi wamraqa qayakamurqan:
—¿Awila, escalërata churapämay urämünäpaq!

Niptin achkayqa kaynöshi nirqan: —
Punukuykayraq, hïja. Tutala sharkuptikiqa
qasëshunkipaqmi.

Tsaypita wamra yaparir yaparir qayakamup-
tinnashi escalërata churaparqan urämunanpaq.
Urarkamurnashi achkayta tapurqan turinpaq: —
¿Maytaq turiläqa, awila? —nishpan.

Tsawraqa nawinta kuparaykar aywaykaptinshi
juk wiskulna jamaraykarqan. Paytapis tsaynölashi
tapukurqan: —¿Tayta wiskul, tapukulëshayki!

Niptinshi wiskulqa: —¿Mä tapukamay! —
nirqan.

Tsayno niptinshi achkayqa tapukurqan: —
¿Manaku rikalarqayki kaypa warmi wamra yoraq
jakun aparishqa pasaqta?

Tsawraqa wiskulpis: —¿Manami, manami
rikarqätsu! —nirqanshi.

Niptinshi achkayqa kayno nirqan: —¿Imata
rikalartaq purinki, büda pacha qara putu wiskul!

Niptinnashi wiskulqa jaytar tawshir
ushaykurqan.

Niptinnashi achkayqa wamrapa qepanpa aywarqan tapukuraykar. Tsayno aywaykaptinshi juk alqay usakur jamaraykarqan. Paytashi tapukurqan kayno nir: —;Tayta alqay, tapukushayki! ;Manaku rikalarqayki yoraq jakun aparishqa warmi wamra pasaqta?

Tsawraqa alqayshi kayno nirqan: —;Manami, manami rikashqätsu!

Tsayno niptinshi achkay nirqan: —;Numpatsu qam rikanki usakur jamaräkushpaykiqa!

Tsayno niptinshi alqayqa laqyar ushaykurqan achkaytaqa.

Tsaypita aywaykashqanchöshi tinkushqa juk añaswan. Paytapis kayno nirshi tapukurqan: —;Mama añaka, tapukuläshayki! ;Manaku rikalarqayki yoraq jakun aparishqa warmi wamra pasaqta?

—;Manami, manami rikarqätsu! —nirqanshi añaspis.

Niptinnashi achkayqa kayno nirqan: —;Numpatsu qamqa imatapis rikanki, raqaw pacha añas!

Tsayno niptinshi añasqa nawincho chiwlapaykurqan.

Tsawraqa achkayqa kayno nirqan: — Cämächömi pituraykan. Amaraq sharkatsiytsu. Qasanqapaqmi. Tsayno nishpanshi wamrata tulpaman witipänantapis mana munarqantsu.

Tsaypitaqa canastata y shikrata aptaparkurshi kacharqan wamrata yakukuq. Aywashqanpitaqa rätulatashi wamraqa kutiramurqan kayno nir: —;Canastacho y shikracho manami yaku pärañtsu, awila!

Tsayno niptinshi wamrataqa yapay kutitsirqan: —;Jachawan mituwapis canastata lutaykur apamunki, ari! —nishpan.

Tsaypita yaku mana pärapinshi yapay kutimurna wamra kayno nirqan: —;Nimashqaykino lutaptipis manamari pärañtsu, awila!

Tsaypitaqa yakun pishikuykuptinnashi kikin achkayna aywarqan kayno encargakuykur: —
¿Yukish, pipis mankäta kichaptinga ‘yok, yok’
nimunki! ¿Säpu, pipis mankäta kichaptinga ‘toq,
toq’ nimunki! ¿Waychaw, pipis mankäta
kichaptinga ‘waychaw’ nimunki!

Tsawraqa achkay yaku apamuq
aywakuptinnashi yukishpis, waychawpis, säpupis
wamrata wilaykärirqan kayno nir: —Turi
malwaykipa tulunkunaqa mankachömi timpuykan.
Kananqa mankapita jorquriykushpayki aparikurkur
aywakuy. Juk lëwatano aywaykaptikiraqmi
qayakärishaqpaq.

Tsayno wilaykäriptinshi wamraqa turinpaq
lakikur waqashpan mankata takshiriykurqan.
Nirkurshi mankacho timpuykaq turinpa
tulunkunata aparikurkur aywakurqan.

Tsayta rurashqanyaqqa qonqakuykurshi
achkayqa armakur täkunaq. Tsawraqa tsay wamra
aparikurkur aywakushqanpitanashi “lëwachönami
kanqa” nishpan tsay encargashqankunaqa achkayta
qayakurqan: —¿Yok, yok! ¿Toq, toq! ¿Waychaw,
waychaw! —nir.

Tsawraqa yukishpis, waychawpis, säpupis
qayakushqanta mayarraqshi achkayqa tapra tapra
cörrila aywarqan. Chayanapaqqa mankalanashi
qasakashqana jitaraykarqan. Tsayshi
encargakushqankunata qayapar kayno nirqan: —
Aqish pacha yukish, pachasapa säpu, ranya
waychaw, mankäta wamra kichaykälaptin
¿imanirtaq mana qayakamarqaykitsu?

Niptinshi paykunaqa kayno nipäkurqan: —
¿Imatataq mas munanki? ¿Qayakamushqächari o
manaku?

